

ДОЛЯ ДВАНАДЦЯТИ АКАДЕМІКІВ Української академії наук

(до 100-річчя Національної академії наук України)

Ідея створення Української академії наук вперше виникла серед членів Наукового товариства імені Тараса Шевченка, заснованого у Львові 1873 року. З цього приводу **Володимир Вернадський** писав: "Товариство ім. Шевченка намагалося своєю діяльністю наблизитись до таких завдань, які виконує національна академія наук, і на деяких ділянках наукової праці воно з честю могло рівнятися до академії інших націй..." Але реалізація ідеї потребує часу.

8 липня 1917 року на засіданні Українського наукового товариства сформували Комісію для організації Академії наук. Однак лише у травні наступного року, коли міністром освіти в уряді Скоропадського став відомий історик **Микола Василенко**, почалася робота. Василенко послідовно і наполегливо відстоював кандидатуру Володимира Вернадського на посаду керівника майбутньої академії. Незабаром з Полтави до Києва приїхав і сам Вернадський. Обидва кинулися у вир організаційних клопотів. І саме в цей період найяскравіше проявилася подвижницька діяльність Вернадського в створенні Української академії наук. У листі до професора східних мов у Москві **Агатангела Кримського** В. Вернадський, запрошуючи вченого до організації Академії наук у Києві, зокрема пише: "...вважаю важливою цю установу і з точки зору українського відродження, і з точки зору загальнолюдської..."

Ось які думки Вернадський виклав також у програмній промові «До заснування Української академії в Києві» на першому засіданні новоствореної Комісії з вироблення законопроекту УАН 9 липня 1918 року. Володимир Вернадський говорив: "Важливо створити сильний центр науко-

вих досліджень українського народу, його історії, його мови, природи України. Звичайно, треба вести ці дослідження не за національною ознакою, а в найширшому загальнолюдському масштабі. Треба якнайшвидше створювати кафедри і лабораторії, інститути, які спочатку, можливо, й будуть зайняті росіянами... Але становище скоро зміниться, бо посади в Академії виборні. Дуже скоро заявлять про себе місцеві сили".

Дуже цікаві спогади самого Вернадського про заснування Академії наук вперше надруковані у повному обсязі у 22-му випуску щорічника "Наука і культура" за 1988 рік. Володимир Вернадський написав їх 1943 року на прохання тодішнього президента Академії наук УРСР **Олександра Богомольця**. Ось ще одна цитата: "У Києві мого часу і в українських територіальних університетах – Київському, Харківському, Одеському – ідейно українські вчені на роботу не могли влаштуватися. Навпаки, на історико-філологічних факультетах, де національні традиції могли проявлятися яскраво і сильно, підбір професорів для України був надзвичайно несприятливий. Систематично за понад сорок років Міністерство заміщало кафедри історії особами, котрі ставилися до українського руху різко негативно або вороже. У цих університетах завжди існувала більшість, яка систематично проводила тенденцію русифікації". Ця думка вченого, на жаль, актуальна і сьогодні.

Історична справедливість вимагає визнати (без применшення ролі УНТ), що вирішальну роль у створенні Академії відіграли наукові сили, об'єднані Вернадським і Василенком.

З метою організації Української академії наук було створено комісію для підготовки законопроекту про заснування УАН. Вчені виробили концепцію установи, в якій зійшлися б інтереси творчої особистості і наукового колективу, фундаментальної та прикладної науки.

Але тривала Перша світова війна. Коли у вересні 1918 року вона почала добігати кінця, то зрозумілою для всіх стала поразка центральних держав. Це відбилося і на настроях багатьох членів Ради Міністрів, тож гетьману **П. Скоропадському** довелося реорганізувати її склад. До нового кабінету **Федора Лизогуба** було прийнято кілька членів з Української партії соціалістів-федералістів, серед яких був і **Петро Стебницький**, призначений міністром народної освіти та мистецтв. Своєю незламною енергією за короткий час він *"переводить через всі стадії підготовки й затвердження закон про Українську академію наук"*. І вже 14 листопада 1918 року законом українського уряду було засновано Українську академію наук, також було схвалено закон про земельну реформу. На цьому указі стоїть і підпис міністра народної освіти та мистецтв при уряді Скоропадського Петра Стебницького.

Зауважимо, що саме 14 листопада замість Кабінету Міністрів Лизогуба було створено інший кабінет із російських монархістів (останнім міністром освіти в уряді Скоропадського був **Володимир Науменко**). Отож заслуга Петра Стебницького, хай там якими були інші його здобутки, є визначальною в історії української науки.

Згідно із запропонованим Статутом, дійсними членами УАН могли бути не лише громадяни Української держави, але й українські вчені із Західної України, а також іноземці за згодою двох третин дійсних членів УАН. Перших академіків було призначено постановою уряду 14 листопада. Всього 12 дійсних членів: геологи **Володимир Вернадський** та **Павло Тутковський**, біолог **Микола Кащенко**, механік **Степан Тимошенко**, правознавець **Федір Тарановський**, сходовознавець **Агатангел Кримський** та мовознавець **Микола Петров**, лінгвіст **Степан Смаль-Стоцький**, історики **Дмитро Багалій** та **Орест Левицький**, економісти **Михайло Туган-Барановський** та **Володимир Косинський**.

27 листопада 1918 року відбулося перше засідання вищого органу новоствореної академії. Президентом УАН було обрано **Володимира Вернадського**, віце-президентом – **Дмитра Багалія**, а неодмінним секретарем – **Агатангела Кримського**. Було затверджено і перші три відділи академії: історико-філологічний, фізико-математичний і відділ соціальних наук, які охоплювали 3 інститути, 15 комісій і національну бібліотеку.

Після захоплення Києва більшовиками у грудні 1919 року Вернадський подав у відставку і президентом УАН став **Орест Левицький**, а сама організація 14 червня 1921 року була перейменована на Всеукраїнську академію наук (ВУАН) і підпорядкована наркомату освіти. Того ж року до ВУАН приєднано Київську археологічну комісію, Українське наукове товариство у Києві, Історичне товариство Нестора Літописця, Всенародну бібліотеку (тепер – Національна бібліотека України імені В. Вернадського). Для діяльності академії було надано у користування садибу пансіону графині Левашової у Києві (тепер – приміщення Президії НАН України).

Мета цієї розвідки – подати бодай стисло інформацію про долю вчених, науковими доробками яких закладався фундамент Української академії наук.

Володимир Вернадський
(12.03.1863 – 6.01.1945)
перший президент УАН,

член фізико-математичного відділу (II відділ)

Народився Володимир Іванович Вернадський в Петербурзі, де служив на той час його батько.

1873 року розпочав навчання в Харківській гімназії, а продовжив 1876 року у Петербурзі. 1881 року був зарахований на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербурзького університету, який закінчив 1885 року. Два роки працював хранителем мінералогічного музею університету, потім поглиблював знання в Італії, Франції, Німеччині. Від 1890 року — доцент, а від 1898-го — професор Московського університету. Від 1914 року очолював геологічний і мінералогічний музей Петербурзької академії, академіком якої став 1909 року.

У 1917 році Володимира Вернадського запросили до Тимчасового уряду на посаду заступника міністра освіти. А вже після Жовтневого перевороту він змушений був залишити Петроград і переїхати в Україну, на Полтавщину. Його ставлення до більшовизму було однозначне: *"... я дивлюся на більшовицький рух як на велике нещастя. В їхньому середовищі нині відкривається рідкісний в історії обурливий вплив на життя людей великих злочинців і великих грішників. Убивці, злодії, грабіжники. Люди з цього оточення впливають на життя Росії і всього світу..."*

Від жовтня 1917 по березень 1921 року жив і працював в Україні, усі зусилля спрямувавши на створення Української академії наук. 1918 року був одноставно обраний її першим президентом (був ним до грудня 1919 року).

У 1920–21 рр. – професор Таврійського університету у Сімферополі. 1922 року повернувся до Петрограда. За його участі було створено Радієвий інститут у складі АН СРСР, директором якого вчений був від 1922 до 1939 року. 1935 року переїхав до Москви, де організував декілька наукових комісій, працював над проблемою "життя в космосі". Володимир Вернадський став основоположником вчення про біосферу та ноосферу. Був обраний професором Лондонської школи слов'янських студій, членом Академії наук у Парижі, Чеської академії наук і мистецтв, дійсним членом НТШ від 1903 року. На його честь названо мінерал вернадит, та кратер на Місяці.

Помер Володимир Іванович 6 січня 1945 року. Поховано вченого у Москві на Новодівочому цвинтарі.

Син Георгій емігрував до США, де згодом став професором російської історії Єльського університету.

Досягнення вченого у радянські часи привласнили російська наука, Вернадського називали *"видатним російським і радянським вченим"*, не згадуючи про його українське коріння.

Павло Тутковський
(1.03.1858 – 3.06.1930)

член фізико-математичного відділу (II відділ)

Павло Тутковський народився 1 березня 1858 року в селищі Липовці теперішньої Вінницької області в родині службовця.

1877 року вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Виключений з нього 1879 року за участь у студентському заколоті. Закінчив курс у 1882 році. Через рік його призначили консерватором мінералогічного і геологічного кабінету. На цій посаді він працював одинадцять років. Павло Тутковський був членом багатьох наукових товариств: 1883 року його обрали почесним членом Київського товариства природознавців, 1886 року – дійсним членом Петербурзького мінералогічного товариства, а у 1888 році – членом Бельгійського товариства геології і палеонтології в Брюсселі, 1889 року – почесним членом Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті.

1895 року Павло Тутковський подав свій проект водопостачання Києва артезіанською водою. Згодом відкрив артезіанські води і карстові явища на Волині і в Білорусі. Наступні 18 років учений викладав природознавство, географію, фізику в школах Києва, Луцька, Житомира, працював на посаді позаштатного співробітника Петербурзького геологічного комітету.

1911 року Павло Тутковський захистив докторську дисертацію, і того ж року Казанський університет присудив йому вчений ступінь доктора мінералогії і геології. Від 1913 року викладав у Київському університеті Св. Володимира, від 1914 року — професор кафедри географії. У 1917 році створив при Київському університеті Географічний інститут.

У 1919 році Павла Тутковського обрали головою фізико-математичного відділу УАН, тоді саме він очолив Сільськогосподарський науковий комітет України.

У 1924—1926 роках — голова науково-дослідної кафедри геології при УАН, яка була реорганізована 1926 року в Інститут геологічних наук УАН, а Павло Тутковський став його першим директором. Того ж року створив Геологічний музей у Києві. Активну участь брав також у організації бібліотеки Академії наук, Інституту наукової мови, зокрема у 1923 році видав "Словник геологічної термінології". Зазначимо, що Павло Тутковський є автором понад тисячі наукових праць. 1928 року його було обрано членом ВУЦВК і депутатом Київської міськради.

Наприкінці 1920-х років вченому прикріпили ярлик "*націоналіста*", викликали на допити. 3 червня 1930 року Павло Аполлонович Тутковський помер. Похований на Лук'янівському цвинтарі у Києві. Сина, **Сергія Тутковського**, професора історії Київського університету, заарештували і знищили.

Степан Тимошенко
(23.12.1878 – 29.05.1972)

член фізико-математичного відділу (II відділ)

Народився Степан Тимошенко 23 грудня 1878 року в селі Шпотівка Конотопського повіту Чернігівської губернії у родині землеміра.

Початкову освіту отримав вдома, у 1889–1896 рр. навчався у Роменському реальному училищі. У 1896 р. вступив одночасно до двох вузів: Інституту цивільних інженерів та Інституту шляхів у Петрограді. 1900 року успішно закінчив Інститут шляхів, відбув один рік цивільної повинності і почав працювати лаборантом механічної лабораторії у Шляховому інституті. 1903 року перейшов працювати до механічної лабораторії Петербурзького політехнічного інституту. Наступного року здійснив поїздки до Берліна та Мюнхена, а 1905 року переїхав до Німеччини, де працював у Геттінгенському університеті у **Людвіга Прандтля**.

1907 року Степан Тимошенко очолив кафедру опору матеріалів у Київському політехнічному інституті.

1911 року вийшов друком знаменитий підручник вченого з опору матеріалів. Цього ж року міністр освіти звільнив його з роботи за підтримку студентського руху.

Переїхав до Петербурга, а 1917 року повернувся до Києва, де отримав посаду професора у Київському політехнічному інституті. 1918 року став одним із перших 12 дійсних членів Української академії наук, очолив Інститут механіки.

Настали буремні часи. Вчений спершу виїхав до Югославії, де викладав у Загребському політехнічному інституті, а згодом — до США. Від 1922 року – співробітник однієї з фірм, а потім працівник фірми "Вестінгауз". 1927 року – професор Мічиганського, а з вересня 1936 року – професор Каліфорнійського університету у Стенфорді. 1944 року подав у відставку, але продовжував викладати.

С. Тимошенко – один із засновників теоретичної механіки. Основоположник теорії міцності матеріалів, теорії пружності та коливань, автор теорії балки (деформації згину).

Величезні заслуги Степана Прокоповича Тимошенка в інженерній справі: він член численних академій і наукових товариств, зокрема УАН (1918), НТШ (1923) і УВАН (1947), почесний член Товариства українських інженерів Америки (1953), член Американської національної, Англійської Королівської, Італійської, Польської, СРСР академій інженерних наук; почесний член Американського товариства інженерів-механіків, Спілки швейцарських інженерів, член Інтернаціональної асоціації шляхів і т. ін.

У 1958 і 1967 рр. відвідав Україну (Львів, Харків, Київ, Ромни).

Від 1960 до 1972 року вчений проживав у ФРН у м. Вуперталі, у своєї дочки Ганни, де і помер 22 травня 1972 року. Похований у американському місті Пало-Альто.

Микола Кашченко
(7.05.1855 – 29.03.1935)

голова фізико-математичного відділу (II відділ)

Народився Микола Феофанович Кашченко на хуторі Веселий Олександрівського повіту Катеринославської губернії (тепер смт Веселе Запорізької області) 7 травня 1855 року у багатодітній сім'ї дрібномаєтних дворян козацького походження.

1875 року закінчив зі срібною медаллю гімназію. Вищу медичну освіту спершу здобував на медичному факультеті Московського університету, а 1876 року перевівся до Харківського університету на медичний факультет. 1880 року Микола Кашченко закінчив навчання в університеті зі званням повітового лікаря. 1884 року успішно захистив докторську дисертацію, одержав ступінь доктора медичних наук і звання приват-доцента порівняльної анатомії.

Від 1886 року перебував у Німеччині та Італії. Через два роки вчений повернувся до Харкова і почав читати лекції на медичному і фізико-математичному факультетах.

1888 року Кашченко переїхав до Томська, де його призначили екстраординарним професором Імператорського університету по кафедрі зоології, порівняльної анатомії та фізіології. Очолював палеонтологічні розкопки в околицях Томська. Рада Московського університету 1901 року надала йому науковий ступінь доктора зоології за великий обсяг наукових зоологічних досліджень. 1906 року вчений тимчасово виконував обов'язки ректора Томського університету. 1912 року за станом здоров'я переїхав до Києва.

Працював у Київському політехнічному інституті, очолював кафедру зоології сільськогосподарського відділення. 14 листопада 1918 року Миколу Кашченка призначили академіком УАН. Впродовж 1918–1921 років очолював II фізико-математичний відділ УАН, кафедру акліматизації та зоологічний кабінет.

Від 1918 до 1933 року працював директором Акліматизаційного саду УАН.

1919 року разом з **Володимиром Караваєвим** створив у Києві Зоологічний музей, був його директором до 1927 року.

Микола Кашченко був дійсним членом товариств природодослідників при Харківському та Київському університетах, Харківського товариства дослідних наук, Київського товариства дослідників природи, Київського товариства сільського господарства.

1932–33 роки... У страшні часи Голодомору вчений допомагав хворим, даруючи лікарські рослини німеччині і виснаженим голодом людям. Науковий доробок академіка становить понад 200 наукових праць з ембріології, гістології, археології, палеонтології, зоології, акліматизації культурних рослин в умовах Сибіру і України.

1933 року Микола Кашченко тяжко захворів. Не стало видатного вченого-біолога 29 березня 1935 року. Поховано його на Лук'янівському цвинтарі у Києві.

Дмитро Багалій
(7.11.1857 – 9.02.1932)

голова історико-філологічного відділу (I відділ)

Народився Дмитро Багалій 7 листопада 1857 року у сім'ї ремісника-лимаря у Києві. Рано залишився сиротою і виховувався у багатодітній сім'ї своєї тітки по матері.

Спочатку навчався у парафіяльному училищі та прогімназії, далі – в 2-й Київській гімназії, яку закінчив із золотою медаллю. Вищу освіту здобув на історико-філологічних факультетах Київського та Харківського університетів (1876–1880).

1880 року вступив до Київської громади.

Від 1881 року – член Історичного товариства Нестора Літописця. Дмитро Іванович зазначав у спогадах: *"Моя українізація не була примусовою, а мала стихійний характер і закінчилася за студентських років до 1880 р. Відтоді з мене назавжди вже зробився цілком свідомий українець"*.

1883 року Багалій став доцентом кафедри російської історії Харківського університету, а від 1887 року – екстраординарним професором цієї кафедри.

У 1906–1910 роках – ректор Харківського університету.

У 1906 та 1910–1914 рр. – член Державної Ради в Петербурзі від університетів.

У 1914–1917 роках – голова Харківської міської думи, міський голова Харкова, один із співзасновників Харківської громадської бібліотеки (нині – Державна наукова бібліотека ім. В. Короленка).

У вересні 1917 року очолив харківську "Просвіту".

Від листопада 1918 року – дійсний член Української академії наук, від 1919 – голова її історико-філологічного відділу. Упродовж 1920–1930 рр. викладав історію України у Харківському і Полтавському інститутах народної освіти. Від 1926 року – перший директор Науково-дослідного інституту ім. Тараса Шевченка.

Серед численних праць особливе значення мають видання, присвячені дослідженням Слобожанщини і Південної України XV–XVIII століть: "История северной земли до половины XIV в." (1882), "Нариси з історії колонізації степової окраїни Московської держави" (1887), "Нарис історії Харківського університету" (1893–1904), "Історія міста Харкова за 250 років його існування" (1905–1912), "Історія Слобідської України" (1918), "Нарис з української історіографії" (Т. 1–11, 1923–1925). Особливий напрям його наукової діяльності — дослідження життя та творчості українських просвітителів **Григорія Сковороди** і **Василя Каразіна**, окремі праці присвячені **Петру Гулаку-Артемівському** і **Григорію Данилевському**.

Помер Дмитро Багалій 9 лютого 1932 року, похований у Харкові на міському кладовищі.

Агатангел Кримський
(15.01.1871 – 25.01.1942)

**неодмінний секретар УАН,
член історико-філологічного відділу (I відділ)**

Агатангел Кримський народився 15 січня 1871 року у Володимирі-Волинському.

Навчався в училищі, а згодом у Острозькій прогімназії. 1881 року його перевели до четвертого класу Другої київської гімназії Кромера. А вже через рік – у відому Колегію *Павла Галагана*. Згодом вступив до Лазаревського інституту східних мов у Москві, а через три роки до Московського університету на історико-філологічний факультет, який успішно закінчив 1896 року.

У 1896–98 рр., завдяки стипендії від Лазаревського інституту, перебував на стажуванні у Сирії і Лівані.

1898 року став доцентом, а від 1900 до 1918 р. – професором арабської філології та історії Сходу в Лазаревському інституті східних мов у Москві. За цей час написав капітальні праці з історії та літератури: "Історія арабської літератури", "Історія перської літератури", "Мусульманство і його будучність". Загалом вчений знав 50 мов, опублікував понад 500 статей з історії мов, літератури, етнографії народів Близького і Середнього Сходу.

У 1918 році повернувся до Києва і став одним із організаторів УАН і її першим неодмінним секретарем. Від 1921 року – директор Інституту української наукової мови. Від травня 1928 року члени Академії одногосно переобрали Агатангела Кримського на неодмінного секретаря, але уряд не затвердив його на посаду.

У 1929 році, ліквідували усі сходознавчі установи, АН, які плекав А. Кримський, самого Кримського не знищили фізично, його почали нищити морально – він став "опальним академіком".

І все ж став у пригоді вчений у часі, коли приєднали Західну Україну до Радянської України. Його послали до Львова як "живий доказ" високого рівня радянської науки. Там йому влаштували гучне всенародне відзначення 70-ліття. 15 січня 1941 року нагородили орденом Трудового Червоного Прапора.

Але вже через півроку, 20 липня 1941 року, академіка Агатангела Юхимовича Кримського безпідставно заарештували і відправили до в'язниці в далекий Казахстан. Там він і загинув у тюрмній лікарні 25 січня 1942 року в місті Кустанай. Вченого було реабілітовано у 1957 році.

У 1971 році Володимир-Волинському педагогічному училищу було присвоєно ім'я А.Ю. Кримського, у 1992 році засновано Волинську обласну премію імені Агатангела Кримського. Інститут сходознавства НАН України носить ім'я А. Кримського – одного з найвидатніших орієнталістів в історії світової філологічної науки.

Степан Смаль-Стоцький
(9.01.1859 – 17.08.1938)

член історико-філологічного відділу (I відділ)

Народився Степан Смаль-Стоцький 9 січня 1859 року у селі Немиліві на Галичині в селянській родині.

Від 1865 року навчався у сільській школі, у 1867 році вступив до третього класу "тривіальної" школи в Радехові. Один рік відвідував "нормальну" школу у Львові, і лише 1869 року його прийняли до бурси при Ставропігійському інституті й записали до Академічної гімназії. У 1878–1884 роках навчався спочатку в Чернівецькому університеті на філологічному факультеті, а далі – у Віденському, де і захистив ступінь доктора слов'янської філології.

Від 1885 року – професор української та російської мови і літератури у Чернівецькому університеті. Тоді саме очолив кафедру, якою керував до серпня 1914 (формально – до листопада 1918 року). Кілька років був деканом філологічного факультету, заступав ректора, був дійсним членом НТШ (від 1899 року), депутатом австрійського парламенту. Від 1892 до 1897 року редагував газети "Буковина" і "Руська Рада".

Під час Першої світової війни вів просвітницьку роботу в таборі українських полонених у Німеччині як діяч Союзу визволення України.

У 1917 році Смаль-Стоцький очолив Бойову Управу Січових Стрільців, від 1919 року – посол ЗУНР у Празі. Перебував під наглядом радянської розвідки.

Став одним із перших 12-ти дійсних членів Академії наук, історико-філологічного відділу, і членом правління Академії. Брати участь в організації УАН йому не довелося, бо не зміг приїхати з Буковини до Києва.

1921 року почав працювати в Українському вільному університеті у Празі, був серед фундаторів університету, був викладачем на філософському факультеті. Восени 1921 року його обрали деканом цього факультету. Водночас викладав українську мову у Варшавському університеті.

1928 року вченого було перезатверджено у складі дійсних членів ВУАН, але від того часу ім'я академіка Степана Смаль-Стоцького не згадувалося в документах ВУАН. Вважався українським націоналістом за його думки щодо самостійності України як держави, яка постане замість УСРР як Українська Народна Республіка.

Був першим головою Української Могилансько-Мазепинської академії наук – наукової установи, заснованої в травні 1938 року постановою Уряду УНР в екзилі.

Помер Степан Йосипович Смаль-Стоцький 17 серпня 1938 року у Празі. Похований на Раковицькому цвинтарі Кракова.

Микола Петров
(12.04.1840 – 20.06.1921)
член історико-філологічного відділу (I відділ)

Народився Микола Петров 12 квітня 1840 року у с. Вознесенське Макаріївського повіту Костромської губернії у багатодітній родині дяка.

Освіту отримав спочатку у Макаріївському духовному училищі (1850–56), згодом у Костромській духовній семінарії (1856–60). У 1861–1865 рр. навчався у Київській духовній академії. Згодом був призначений викладачем словесності і латинської мови у Волинську духовну семінарію.

У 1865 році були опубліковані його дослідження літературної спадщини Феофана Прокоповича та Митрофана Довгалевського. У 1868 р. одержав Євгенієво-Рум'янцевську премію за дослідження "Про словесні науки та літературні заняття в Київській академії від початку її до перетворення в 1819 році". Від 1870 року – викладач Київської духовної академії (КДА), згодом доцент, а від вересня 1871 р. – екстраординарний професор кафедри теорії словесності та історії російської літератури.

1873 року – обраний членом Ради Київської духовної академії. За його ініціативи відкрито Товариство Нестора Літописця. 1875 року захищає дисертацію "Про походження слов'яно-російського „Прологу“" і отримує ступінь доктора богослов'я. 24 вересня 1896 року обраний на посаду ординарного професора. У 1878–1919 рр. очолював Церковно-археологічний музей при КДА. У 1884–1887 рр. редагував "Київські єпархіальні відомості".

10 травня 1907 року Рада Харківського університету надала йому ступінь доктора російської мови і словесності. Від 1911 р. – дійсний член НТШ.

Від 1914 р. – почесний член Казанської духовної академії, від 1916 р. – член-кореспондент Петроградської АН, почесний член Московської духовної академії.

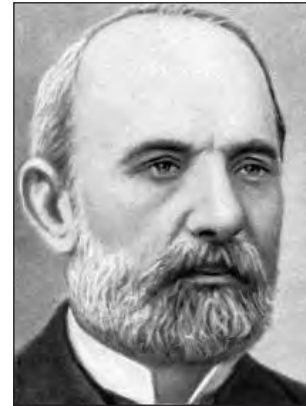
14 листопада 1918 р. обраний дійсним членом УАН, історико-філологічного відділу.

Микола Іванович Петров є автором "Нарисів з історії української літератури XVIII ст." (1880), "Нарисів з історії української літератури XIX ст." (1884), монографій "Холмская Русь" (1887), "Волынь" (1888), "Бессарабия" (1894).

Досліджував творчість Сковороди і Котляревського, історію Київської академії. Розглядав українську літературу як "самодостатню галузь".

В етнографічних працях наголошував на важливості українського елемента у ранніх творах М. Гоголя.

Помер 20 червня 1921 року, похований біля Київського Свято-Флорівського Вознесенського монастиря, могила не збереглася.

Орест Левицький
(25.12.1848 – 9.05.1922)
член історико-філологічного відділу (I відділ)

Народився Орест Левицький 25 грудня 1848 року у с. Маячці Кобеляцького повіту на Полтавщині у сім'ї, що походить із давнього священицького роду.

Від 9-ти років навчався у приватній школі, а невдовзі – у Полтавському духовному училищі.

1869 року закінчив семінарію і вступив на історико-філологічний факультет Київського університету.

1874 року закінчив навчання і працював викладачем у гімназіях Києва, секретарем-діловодом у Київській комісії для розгляду давніх актів.

Досліджував і публікував архівні матеріали з історії України XVI–XVIII ст., насамперед Києва, Луцька, Володимира-Волинського, Житомира, Харкова, Кременця, Полтави, Чернігова, які друкував переважно у "Київській старині". Серед його праць зокрема "Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII в." (1874–75), "Опыт исследования Летописи Самовидца" (1878), "Шлюб на Русі-Україні в XVI–XVII ст."

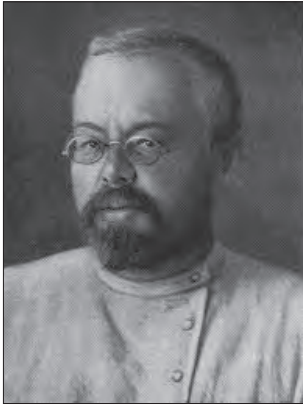
Описував церкви Поділля, Волині, Полтавщини, а у 1905–1909 роках разом із архієпископом **Парфенієм (Левицьким)** і **П. Житецьким** брав участь у перекладі Євангелія українською мовою. Написав низку оповідань, серед яких "Ганна Монтовт", "Пашквіль" (1911), "Нехворощанський сотник", "Орельський пустельник" (1914), "Несподіваний шлюб" (1916), "Український шляхтич Прокіп Верещака: його пригоди під час Хмельниччини" (1917), "З розстриги сотник", "Пан Сенюта" (1918).

Після 1917 року очолював громадські і державні комісії з питань української правничої термінології, а від 1918 року став членом Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва.

У листопаді 1918 року Левицький був обраний академіком УАН, головою Соціально-економічного відділу та Комісії з виучування народного права. Виконував обов'язки президента УАН (1919–1921), коли з Києва виїхав Володимир Вернадський, а у березні 1922 року був обраний президентом ВУАН.

У 1921 році Орест Іванович Левицький передав власний архів і бібліотеку до УАН.

9 травня 1922 року Орест Левицький помер, перебуваючи на Драбівському дослідному полі. Похований у сусідньому селі Митлашівка, за козацьким звичаєм. У 1980-х роках церкву розвалили бульдозерами, зникла і могила вченого, але 1989 р. її вдалося відновити.

Михайло Туган-Барановський
(20.01.1865 – 21.01.1919)
голова відділу соціальних наук (III відділ)

Народився Михайло Туган-Барановський 20 січня 1865 року в селі Солоному Куп'янського повіту на Харківщині у дворянській родині. Рід по батьківській лінії походить з татарських поселенців XIV віку в Литві (повне прізвище – Туган-Мірза-Барановський), мати – українка з Полтавщини.

Початкову освіту отримав удома, потім навчався у I-й Київській та II-й Харківській класичних гімназіях. Від 1884 року – студент природничо-математичного, а згодом правничо-економічного факультету Харківського університету, доповнював студії в Англії (1892). У 1894 опублікував працю "Промислові кризи у сучасній Англії, їхні причини та вплив на народне життя", за яку здобув у Московському університеті ступінь магістра політичної економії.

Від 1895 року – приват-доцент політекономії Петербурзького університету, тоді саме вступив до Вільного економічного товариства (від 1896 р. – його голова), а у 1899 році звільнений за "вільнодумство". 1898 року написав працю "Русская фабрика в прошлом и настоящем", за яку отримав ступінь доктора Московського університету.

У 1901–1905 роках перебував на Полтавщині, потім знову — приват-доцент Петербурзького університету, одночасно професор економічного факультету Петербурзького політехнічного і комерційного інститутів, а також приватного університету Шанявського у Москві. Серед його праць зокрема "Очерки по истории политической экономии" (1901–1902), підручник "Основы политической экономии" (1-е вид. 1907 р., 5-е – 1924 р., укр. мовою – 1905 р.), "Социально-экономические идеалы нашего времени" (1913). Від 1906 року був головним редактором журналу "Вісник кооперації", видав книгу "Соціальні основи кооперації" (1916). У 1914–1916 роках спільно з **М. Грушевським** працював над енциклопедичним довідником "Український народ в його минулому і сьогоденні" (вийшло два томи). У вересні–грудні 1917 року обіймав пост генерального секретаря фінансів Центральної Ради. Читав лекції у Київському університеті, очолював Українське товариство економістів.

Від листопада 1918 року – дійсний член УАН, очолив соціально-економічний відділ, перший керівник Інституту кон'юнктури. На початку 1919 року за направленням Директорії у складі української дипломатичної місії перебував на Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля Європи після Першої світової війни.

Михайло Іванович Туган-Барановський несподівано помер від серцевого нападу у потязі 21 січня 1919 року, похований в Одесі.

Федір Тарановський
(24.05.1875 – 23.01.1936)
член відділу соціальних наук (III відділ)

Народився Федір Тарановський у м. Плонськ Варшавської губернії у польсько-російській дворянській родині.

Закінчив гімназію у Варшаві. У 1891 році вступив на юридичний факультет Імператорського Варшавського університету, який закінчив 1896 року і був залишений на кафедрі історії руського права. У 1902–1903 рр. – стажувався у Німеччині в університетах Гайдельберга, Геттінгена і Берліна. 1904 року – публікує монографію "Юридический метод в государственной науке. Очерк развития его в Германии".

1905 року – захищає у Петербурзі дисертацію і отримує ступінь магістра державного права. 1906 року – викладає у Демидівському юридичному лицейі у м. Ярославлі.

1908 року – екстраординарний професор кафедри історії руського права в Дерптському (Юр'ївському) університеті. 1911 року – захищає докторську дисертацію у Санкт-Петербурзькому університеті.

У 1912–1917 рр. займає посаду ординарного професора кафедри руського права Дерптського університету.

Від 1918 року – професор і декан юридичного факультету Катеринославського університету. 14 листопада 1918 року обраний дійсним членом першого складу УАН у соціально-економічному відділі. Згодом став головою кафедри порівняльної історії права, секретарем відділу, а від 15 березня 1919 року – головою соціально-економічного відділу. Викладав у Харківському і Таврійському університетах.

Від 1920 року – в еміграції у Королівстві сербів, хорватів і словенців, професор Белградського університету, член Сербської академії наук. 1922 року вийшло 2-е видання його "Учебника энциклопедии права".

Від 1928 року працював також у Російському науковому інституті у Белграді. Головні праці: "Обзор памятников Магдебурского права западнорусских городов Литовской эпохи" (1897), "Феодализм в России, Критический очерк" (1902), "Нариси з історії державного права Речі Посполитої XVII в." ("Записки Соціально-економічного відділу ВУАН", тт. II–VI, 1926–27). У 1931–1935 рр. були надруковані чотири томи фундаментальної праці вченого "Історія сербського права в державі Неманичів".

1933 року Федора Васильовича Тарановського обрано академіком Сербської Королівської АН. Був членом-кореспондентом Болгарської академії наук, Слов'янського інституту у Празі, дійсним членом Польського наукового товариства у Львові.

Раптово помер 23 січня 1936 року, похований на Новому цвинтарі в Белграді.

Володимир Косинський
(13.08.1864 – 5.11.1938)
член відділу соціальних наук (III відділ)

Народився Володимир Косинський 13 серпня 1864 року у селі Дорошівка Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині село Ямпільського району Сумської області) в заможній дворянській родині.

1883 року закінчив Новгород-Сіверську гімназію. Вищу освіту здобував на фізико-математичному факультеті Московського університету, який закінчив 1887 року. Водночас склав екстерном іспити за повний курс юридичних наук.

Спочатку працював учителем математики в гімназіях; у 1892–1894 роках – професорський стипендіат кафедри політекономії і статистики Московського університету. У 1895–97 роках мав наукове відрядження за кордон (Париж, Лондон, Берлін, Дрезден).

Від 1900 р. – приват-доцент кафедри політичної економії і статистики Московського університету. У 1901 році захистив дисертацію і був обраний 1902 року на посаду ад'юнкта-професора Ризького політехнічного інституту.

На цьому етапі наукової діяльності Володимир Косинський стає провідним фахівцем у галузі політекономії, фінансів і економіки сільського господарства, висловлює ідею організації інституту земських інженерів.

У 1904 році обіймає професорську посаду в Новоросійському університеті, 1907 року захищає докторську

Від часу заснування Національної академії наук України минає 100 років. Імена перших її дійсних членів нині практично забуті, за винятком Володимира Вернадського та Агатангела Кримського. Багатьох імен не знайдено ні в довідниках та енциклопедіях радянської доби, ні в сучасних, які вийшли за часів незалежності України. Їхні імена свідомо вилучалися з наукових джерел, а наукова спадщина потрапила у забуття.

Вони варті того, щоб згадати їхні імена у ювілейний сотий рік нинішньої Національної академії наук України.

дисертацію, а 1909 року стає ординарним професором кафедри політичної економії при сільськогосподарському відділенні Київського політехнічного інституту.

У 1913–14 рр. перебував у наукових відрядженнях до Німеччини, Австрії та Швейцарії.

У часи революції спершу був членом Центральної Ради, згодом входив до Комісії з відпрацювання законопроекту про заснування Української академії наук.

14 листопада 1918 року його призначили академіком УАН, одночасно він увійшов до гетьманського уряду, спочатку як заступник міністра праці, а згодом – як міністр праці.

За часів Директорії змушений був переховуватися. Від 1919 року (після клопотань **А. Кримського** та **В. Вернадського** перед головою РНК УСРР **Х. Раковським**) професор Косинський повернувся до праці в УАН та Київському політехнічному інституті.

Від грудня 1919 року по березень 1921 року В.А. Косинський працював у Одеському політехнічному інституті на посаді штатного професора статистики.

У 1921 році читав лекції у Кам'янець-Подільському інституті народної освіти. Цього ж року емігрував до Варшави, де став головою Російської академічної групи у Польщі.

1922 року – обраний професором Російського народного університету і Російського юридичного факультету у Празі, читав лекції у Вищому комерційному інституті та Російському інституті сільськогосподарської кооперації в Празі й Українській господарській академії в Подебрадах (Чехословаччина).

Від 1928 року – професор кафедри політичної економії Латвійського університету. Цього ж року виключений зі складу ВУАН. Від 1931 викладав у Російському інституті університетських знань у Ризі.

Основні праці – з проблем розвитку поміщицьких і селянських господарств, земельної ренти, кооперації, наприклад "Українська кооперація" (1918–19).

Помер Володимир Косинський 5 листопада 1938 року. Похований на Покровському кладовищі в Ризі. ■

Література

1. Кульчицький С., Павленко Ю., Руда С., Храмов Ю. Історія Національної академії наук України в суспільно-економічному контексті. 1918–1998. К.: "Фенікс", 2000. 528 с.

2. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. Т. 1. К. "Рада", 2003. 416 с.; Т. 2. К.: "Рада", 2006. 328 с.; Т. 3. К.: ВД "Простір", 2011. 344 с.; Т. 4. К.: ВД "Простір", 2017. 336 с.

3. Гамалія В.М., Дупленко Ю.К., Онопрієнко В.І., Руда С.П., Савчук В.С. Президенти академії наук України за 100 років її існування: науково-організаційний внесок в прогрес фундаментальної науки. К., 2018. 214 с.

Василь Шендеровський
доктор фіз.-мат. наук, професор,
пров. наук співроб.
Інституту фізики НАН України.

Стаття написана від імені редколегії науково-популярного журналу "Світогляд"